

Η Τουρκική Στρατηγική Κουλτούρα και η Επίδρασή της στην Ελληνοτουρκική Κρίση του 1976

Ευστάθιος Κουτσουράκης & Θεμιστοκλής Ζανίδης

ΣΥΝΟΨΗ

Το ερευνητικό ερώτημα του παρόντος άρθρου σχετίζεται με τη διερεύνηση της επιρροής της κεμαλικής στρατηγικής κουλτούρας στην κρίση του 1976. Η βασική θέση των συντακτών είναι πως η κρίση του 1976 δεν αποτέλεσε εξ αρχής μια συνειδητή στρατηγική επιλογή καθώς η πολιτική ηγεσία της Τουρκίας είχε σοβαρούς λόγους να αποφύγει την ένταση εκείνη την περίοδο. Ωστόσο, η κεμαλική στρατηγική κουλτούρα, κύρια στοιχεία της οποίας είναι η αίσθηση πως η χώρα βρίσκεται σ' ένα απειλητικό γεωπολιτικό περιβάλλον καθώς και η καλλιέργεια του εθνικισμού, διαμόρφωσε ένα ιδιόμορφο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο το οποίο οδήγησε τον πρωθυπουργό Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ στην απόφαση να στείλει το «Σισμίκ 1» στο Αιγαίο για έρευνες. Ο Ντεμιρέλ σκεπτόμενος την επιβίωση του κυβερνητικού του σχήματος και με δεδομένες τις συνεπαγόμενες από την κεμαλική στρατηγική κουλτούρα τάσεις της τουρκικής κοινής γνώμης, προέβη σε ενέργειες ώστε να αποφύγει την κατηγορία του εθνικού μειοδότη.

Λέξεις κλειδιά: κεμαλική στρατηγική κουλτούρα, Κρίση του 1976, Σισμίκ-1, Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, Κωνσταντίνος Καραμανλής, σεισμικές έρευνες.

Εισαγωγή

Σε περιόδους αυξανόμενης έντασης στα ελληνοτουρκικά, αρκετοί αναλυτές έχουν την τάση να ερμηνεύουν τις τουρκικές κινήσεις ως αποτέλεσμα ενός καλά οργανωμένου στρατηγικού σχεδίου. Μπορούμε όμως πάντοτε να κατανοήσουμε τα αίτια και την εξέλιξη μιας κρίσης θεωρώντας ως δεδομένο ότι οι βασικοί δρώντες προβαίνουν σε μια αντικειμενική εκτίμηση της κατάστασης και ακολούθως σχεδιάζουν στη βάση της σχέσης κόστους-οφέλους την πολιτική τους; Η ανάλυση της κρίσης του 1976 μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στο εσωτερικό των κρατών επηρεάζουν τόσο την εκτίμηση της κατάστασης όσο και τη γενικότερη στάση των πολιτικών ηγετών με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε ενέργειες οι οποίες δύσκολα ερμηνεύονται αν λάβουμε υπόψη αποκλειστικά τις εξωτερικές προκλήσεις.

Στην περίπτωση της ελληνοτουρκικής κρίσης του 1976 η απόφαση της Άγκυρας να διεξάγει έρευνες στο Αιγαίο δύσκολα γίνεται κατανοητή χωρίς να λάβουμε υπόψη τα

ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κεμαλικής στρατηγικής κουλτούρας. Όπως έχει επισημανθεί στη βιβλιογραφία, η εν λόγω απόφαση της Τουρκίας εγείρει αρκετά ερωτηματικά ως προς την σκοπιμότητά της.¹ Εκείνη την περίοδο η τουρκική κυβέρνηση επιδίωκε διακαώς την επικύρωση της αμερικανοτουρκικής συμφωνίας παροχής στρατιωτικού εξοπλισμού στην Άγκυρα και οποιαδήποτε ένταση στα ελληνοτουρκικά θα έθετε σε κίνδυνο την ομαλή ολοκλήρωσή της. Επιπροσθέτως, η κυβέρνηση Καραμανλή στις αρχές του καλοκαιριού είχε προβεί σε κινήσεις καλής θέλησης, ενώ είχε προαποφασισθεί η διεξαγωγή διερευνητικών επαφών. Συνεπώς, είναι δύσκολο να πιστέψουμε πως η αποστολή του «Σισμίκ-1»² στο Αιγαίο εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Τουρκίας εκείνη την χρονική στιγμή.³ Η εν λόγω ενέργεια μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο στο πλαίσιο της ιδιαίτερης στρατηγικής κουλτούρας της Τουρκίας. Η κεμαλική στρατηγική κουλτούρα χαρακτηρίζεται από αντιλήψεις και αξίες που έχουν σοβαρή επίδραση στις αποφάσεις των δρώντων στην εξωτερική πολιτική. Η έντονη αίσθηση της απειλής από τα όμορα κράτη και ο έντονος εθνικισμός, σε συνδυασμό με τα γνωρίσματα του τουρκικού πολιτικού συστήματος, αναγκάζουν τις πολιτικές ηγεσίες να ακροβατούν ανάμεσα σε επικίνδυνους πολιτικούς συσχετισμούς για την ίδια την πολιτική τους επιβίωση.

Η δομή του άρθρου ξεκινά με μια εξέταση του ρόλου της στρατηγικής κουλτούρας στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών εστιάζοντας στη κεμαλική στρατηγική κουλτούρα. Ακολούθως, γίνεται μια σύντομη παρουσίαση του τουρκικού πολιτικού συστήματος τη δεκαετία του 1970. Στη συνέχεια παρατίθενται μια σειρά από δηλώσεις των πρωταγωνιστών της κρίσης μέσω των οποίων γίνεται κατανοητό πως οι αντιδράσεις της τουρκικής κυβέρνησης την περίοδο άνοιξη-καλοκαίρι 1976 είναι επηρεασμένες τόσο από το παραμορφωτικό πρίσμα περί απειλής που διαμορφώνει η ύπαρξη συγκεκριμένων ιδεών στην τουρκική κοινωνία όσο και από την ανάγκη της κυβέρνησης συνασπισμού να επιβιώσει πολιτικά.

Η στρατηγική κουλτούρα ως ερμηνευτικό εργαλείο

Οι κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις των διεθνών σχέσεων θέλουν τα κράτη να λειτουργούν ως ορθολογικοί δρώντες οι οποίοι, προκειμένου να επιβιώσουν σ' ένα άναρχο και ανταγωνιστικό περιβάλλον, συνδυάζουν ύστερα από προσεκτικό σχεδιασμό τα μέσα που διαθέτουν ώστε να επιτύχουν την υλοποίηση του εθνικού τους συμφέροντος. Τα

¹ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις* (Αθήνα: Πατάκης, 2014), 324.

² Πρόκειται για το γερμανικής κατασκευής ρυμουλκό με το όνομα Hora το οποίο αγοράστηκε από το τουρκικό κράτος το 1976 και μετατράπηκε σε ερευνητικό με το όνομα Σισμίκ-1.

³ Έχει διατυπωθεί η άποψη πως η αποστολή του Σισμίκ-1 θα λειτουργούσε ως διαπραγματευτικό χαρτί, ενώ θα αποτελούσε απάντηση αντίστοιχων ερευνών που είχε διεξάγει η Ελλάδα την προηγούμενη δεκαετία. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι η Τουρκία είχε ήδη απαντήσει στις ελληνικές έρευνες με αποστολή ερευνητικού σκάφους το 1974, ενώ η απειλή αύξησης της έντασης ως μέτρο που θα ασκούσε πίεση στην ελληνική πλευρά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μετά την επικύρωση της αμερικανοτουρκικής συμφωνίας ώστε ο πιθανός εκτροχιασμός της κατάστασης να μην έθετε υπό αμφισβήτηση την ήδη δύσκολη προσπάθεια επικύρωσής της. Η θέση πως η κρίση του 1976, τουλάχιστον στα πρώτα στάδιά της, δεν ήταν προϊόν στρατηγικής σχεδίασης από την πλευρά της Τουρκίας με σκοπό την αμφισβήτηση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων αλλά μάλλον μια ευκαιριακή κίνηση ενίσχυσης του πολιτικού προφίλ ενόψει των εκλογών, ενισχύεται και από άλλα στοιχεία. Ο ίδιος ο Ντεμιρέλ το 1965, όταν δηλαδή βρισκόταν και πάλι στην πρωθυπουργία, δεν ασχολήθηκε με τις ελληνικές έρευνες στο Αιγαίο καθώς δεν είχε υιοθετηθεί η άποψη ότι η Τουρκία έπρεπε να διεξάγει τις δικές της έρευνες υδρογονανθράκων στο Αιγαίο (Η συγκεκριμένη άποψη υιοθετήθηκε επί πρωθυπουργίας Ετζεβίτ) Βλ. στο Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, 324.

κράτη, λαμβάνοντας υπόψη τους συντελεστές ισχύος, τις συμμαχίες, τη γεωγραφία και τις ισορροπίες που διαμορφώνονται, χαράσσουν πολιτικές και καθορίζουν την στάση τους σε μια κρίση. Η υλική πραγματικότητα παίζει τον κυρίαρχο ρόλο και σε μεγάλο βαθμό περιορίζει, αν δεν οριοθετεί, την συμπεριφορά των κρατών, τα οποία «αναγκάζονται» να δράσουν με ένα λίγο πολύ λογικό-αναμενόμενο τρόπο.

Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο ανάλυσης, ο ρόλος του ενδοκρατικού κοινωνικοπολιτικού συγκειμένου στην διαμόρφωση της εξωτερικής συμπεριφοράς των κρατών εμφανίζεται περιορισμένος. Τις πρώτες δεκαετίες συγκρότησης του επιστημονικού κλάδου των Διεθνών Σχέσεων, το εσωτερικό περιβάλλον ήταν, για μεγάλο αριθμό αναλυτών, σχεδόν αδιάφορο, οι οποίοι εστίαζαν στις προκλήσεις που θέτει το εξωτερικό περιβάλλον καθώς και στα μέσα που διαθέτουν τα κράτη.⁴ Σταδιακά άρχισε να παρατηρείται μια στροφή προς την μελέτη της σημασίας των μη υλικών παραγόντων, ως προς τον ρόλο της κυρίαρχης ιδεολογίας, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο αυτή δίνει μια υποκειμενική διάσταση στην αντίληψη περί εθνικού συμφέροντος συνδιαμορφώνοντας τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής.⁵ Ωστόσο η επίδραση των εσωτερικών παραγόντων δεν μπορεί να περιοριστεί στον συγκεκριμένο τομέα αλλά επεκτείνεται σε όλο το φάσμα των αντιδράσεων των κρατών στα ερεθίσματα και ιδιαίτερα στις απειλές που δέχονται.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 άρχισαν να αναπτύσσονται νέα μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία δίνουν έμφαση στην μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε κρατικής οντότητας προσπαθώντας να ξεπεράσουν μια ισοπεδωτική αντίληψη που θέλει τους διαμορφωτές πολιτικής να λειτουργούν επί τη βάση των ίδιων κανόνων και αρχών που επιβάλει η υλική πραγματικότητα. Σύμφωνα με τους θεωρητικούς της στρατηγικής κουλτούρας, όπως ο Snyder, ο Johnston, ο Gray και άλλοι, κάθε κράτος έχει μια ιδιαίτερη στρατηγική κουλτούρα, ένα δηλαδή ενσωματωμένο σύστημα συμβόλων, ιδεών, αξιών και νορμών συμπεριφοράς το οποίο δημιουργεί και συντηρεί μακροχρόνιες στρατηγικές προτιμήσεις διαμορφώνοντας αντιλήψεις για τον ρόλο και την αποτελεσματικότητα της χρήσης στρατιωτικής ισχύος στις διακρατικές σχέσεις.⁶ Επιπλέον, δύναται να επηρεάσει την γενικότερη αντίληψη του στρατηγικού περιβάλλοντος καθώς και τις στρατηγικές επιλογές. Συνεπώς, οι αντιδράσεις των κυβερνήσεων δεν ερμηνεύονται αποκλειστικά σε σχέση με τις εξωτερικές ισορροπίες αλλά σε συνάρτηση της ιδιαίτερης Στρατηγικής τους Κουλτούρας. Οι θεωρητικοί της στρατηγικής κουλτούρας έχουν λοιπόν ως στόχο να εξηγήσουν γιατί κάθε κράτος έχει τον δικό του ορθολογισμό, η οποία μπορεί να έχει

⁴ Για μια κριτική προσέγγιση των αδυναμιών των «κλασικών» θεωριών και κυρίως του ρεαλισμού-νέο-ρεαλισμού βλέπε Duffield JohnS., Theo Farrell, Richard Price, Michael C. Desch, *Isms and Schisms: Culturalism versus Realism in Security Studies* International Security, Vol. 24, No. 1, 1999, 156-180. Alastair Iain Johnston, "Cultural Realism and Strategy in Maoist China," in Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security*, (New York: Columbia University Press, 1996), 217. Peter J. Katzenstein, "Introduction: Alternative Perspectives on National Security," in Katzenstein, *The Culture of National Security*, 2; Judith Goldstein, Robert O. Keohane, *Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework*, in Judith Goldstein, Robert O. Keohane, *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Chance*, (Cornell University Press 1993), 13.

⁵ Όπως υποστηρίζει ο Katzenstein, τα εθνικά συμφέροντα δεν είναι αποτέλεσμα της υλικής πραγματικότητας και των προκλήσεων του άναρχου διεθνούς περιβάλλοντος όπως υποστηρίζει ο νεορεαλισμός και ο νεοφιλελευθερισμός, αλλά είναι αποτέλεσμα κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Katzenstein, "Introduction: Alternative Perspectives on National Security," in Katzenstein, *op. cit.*, 2.

⁶ Για μία πιο αναλυτική προσέγγιση της έννοιας στην ελληνική βιβλιογραφία βλ. Σπύρος Κατσούλας, «Η Έννοια της Στρατηγικής Κουλτούρας,» *Στρατηγικόν*, Τ.1 (2017), 117-142.

αρκετές ομοιότητες αλλά και διαφορές σε σχέση με αυτόν ενός άλλου δρώντα, ρίχνοντας φως σε μη αναμενόμενες ή δύσκολα ερμηνεύσιμες κρατικές συμπεριφορές, όπως αυτή της τουρκικής κυβέρνησης να βγάλει το Σισμίκ-1 στο Αιγαίο το καλοκαίρι του 1976.⁷

Ένα επιπλέον ενδιαφέρον στοιχείο της προαναφερθείσας θεωρητικής προσέγγισης είναι η συνεπαγόμενη εστίαση στο ενδοκρατικό περιβάλλον. Η στρατηγική κουλτούρα διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα της γεωγραφικής σχέσης, των σημαντικότερων ιστορικών γεγονότων (κυρίως των πλέον δραματικών), αλλά και της εσωτερικής πολιτικής κουλτούρας.⁸ Οι διαμορφωτές της εξωτερικής πολιτικής, παρά την όποια ενδεχομένως θεωρητική τους κατάρτιση ή τεχνοκρατική τους γνώση, δεν παύουν να ζουν μέσα σε μια κοινωνία που διαθέτει ιδιαίτερα γνωρίσματα και αντιλήψεις οι οποίες σχετίζονται με όλο το φάσμα του πολιτικού φαινομένου. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο πως οι πιο σύγχρονοι μελετητές της στρατηγικής κουλτούρας θεωρούν πως φορείς της τελευταίας δεν είναι μόνο όσοι χαράσσουν την εξωτερική πολιτική αλλά όλος ο λαός.⁹ Είναι λοιπόν δύσκολο να υποθέσουμε πως μένουν ανεπηρέαστοι από τις ευρύτερα διαδεδομένες αντιλήψεις. Δεν αποκλείεται βέβαια ένας διπλωμάτης ή ένας έμπειρος πολιτικός να αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη ψυχραιμία και αντικειμενικότητα μια εξωτερική πρόκληση. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν συνεπάγεται πως μπορεί να παραγνωρίζει τις αντιλήψεις των συμπολιτών του. Η εξωτερική πολιτική των κρατών χρειάζεται εσωτερική νομιμοποίηση ειδικά σε ένα ασταθές πολιτικό περιβάλλον όπως αυτό της Τουρκίας την δεκαετία του 1970. Οποιαδήποτε δράση που είναι αντίθετη με αυτές ενδεχομένως να έχει πολιτικό κόστος. Οι κυρίαρχες πολιτικές αντιλήψεις δύνανται λοιπόν είτε να λειτουργήσουν ως κινητήρια δύναμη είτε να περιορίσουν την δράση των διαμορφωτών πολιτικής, ακόμα και αν υποθέσουμε πως οι τελευταίοι δεν τις συμμερίζονται στο σύνολό τους. Γίνεται αντιληπτό πως όποια προσπάθεια διαχωρισμού της διαδικασίας χάραξης εξωτερικής πολιτικής από το εσωτερικό πολιτικό συγκείμενο μπορεί να μας οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα για τα κίνητρα των δρώντων. Υπό αυτό το πρίσμα πρέπει να μελετήσουμε την στάση της Τουρκίας στην κρίση του 1976, καθώς τόσο στην τουρκική κοινωνία όσο και στο τουρκικό πολιτικό σύστημα κυριαρχούσαν ιδέες καθοριστικές για την λήψη των κυβερνητικών αποφάσεων.

⁷ Επισημαίνεται πως η αποδοχή της θεωρίας περί στρατηγικής κουλτούρας δεν σημαίνει απόρριψη της κεντρικής ιδέας των κλασικών θεωριών πως τα κράτη λειτουργούν ορθολογικά, η οποία μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε την ύπαρξη επαναλαμβανόμενων μοτίβων συμπεριφοράς όταν παρουσιάζονται παρόμοιες συνθήκες, όπως για παράδειγμα η τάση τους να συγκροτούν συμμαχίες όταν απειλούνται από ισχυρότερα κράτη. Αντιθέτως η θεωρία της Στρατηγικής Κουλτούρας έρχεται να λειτουργήσει συμπληρωματικά, αναδεικνύοντας τη θέση πως η εικόνα που μπορεί να έχει μια κυβέρνηση για τις απειλές που αντιμετωπίζει αλλά και η καταλληλότητα των επιλογών που διαθέτει πρέπει να γίνουν αντιληπτές μέσα από ένα υποκειμενικό πρίσμα.

⁸ Για την σχέση πολιτικής και στρατηγικής κουλτούρας βλ. Carnes Lord, "American Strategic Culture," *Comparative Strategy* 5, no. 3 (1985): 270; Snyder Jack L., "The Concept of Strategic Culture: Caveat Emptor" in Carl G. Jacobsen, ed., *Strategic Power: The United States of America and the USSR* (London: Macmillan Press, 1990); Duffield John S., "Political Culture and State Behavior: Why Germany Confounds Neorealism," *International Organization*, 53, No. 4 Autumn 1999, 765-803; Colin S. Gray, "Out of the wilderness: Prime-time for strategic culture," in *Comparative Strategic Cultures Curriculum* (Defense Threat Reduction Agency, Advanced Systems and Concepts Office, 2006).

⁹ Glenn John, Darryl Howlett, and Stuart Poore, ed. *Neorealism Versus Strategic Culture*, (London: Ashgate, 2004), Introduction.

Η κεμαλική στρατηγική κουλτούρα

Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει αρκετές μελέτες, ιδίως από Τούρκους διεθνολόγους και κοινωνικούς επιστήμονες, για τη φύση της τουρκικής στρατηγικής κουλτούρας, οι οποίες ανέδειξαν την ιδιαίτερη ευαισθησία σε ζητήματα εθνικού συμφέροντος, όχι μόνο στον πολιτικό κόσμο αλλά και σε μεγάλα τμήματα του τουρκικού πληθυσμού.¹⁰ Το κράτος που εγκαθίδρυσε ο Κεμάλ από τις στάχτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε έναν ξεχωριστό τρόπο να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και το διεθνές περιβάλλον. Βασικό μέλημα του Ατατούρκ ήταν να δημιουργήσει ένα κράτος το οποίο δεν θα παρουσίαζε τις αδυναμίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹¹ Τα τελευταία χρόνια της παρακμής του Μεγάλου Ασθενούς της Ανατολικής Μεσογείου και ιδίως η διάλυση του με την Συνθήκη των Σεβρών δημιούργησε ένα φοβικό σύνδρομο που αποτέλεσε το εποικοδόμημα της κεμαλικής στρατηγικής κουλτούρας.¹² Το σύνδρομο αυτό έμεινε γνωστό ως το Σύνδρομο των Σεβρών. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Mumtaz Soysal (Υπουργός Εξωτερικών την περίοδο Ιουλίου-Νοεμβρίου 1994), «Όλοι έχουμε εμμονή με την Συνθήκη των Σεβρών. Όλοι μας από το Υπουργείο Εξωτερικών μέχρι τον στρατό και τα σχολεία έχουμε στο μυαλό μας τον χάρτη των Σεβρών,» γεγονός που φανερώνει την επιρροή του σε όλο το φάσμα της κοινωνίας.¹³ Η ασφάλεια και η ακεραιότητα αποτέλεσαν το κύριο πολιτικό διακύβευμα της Τουρκικής Δημοκρατίας.¹⁴ Η αίσθηση της ύπαρξης συνεχιζόμενης εξωτερικής απειλής ενισχύθηκε από την πεποίθηση πως η χώρα βρίσκεται σ' ένα γεωγραφικό περιβάλλον άκρως εχθρικό. Ως βασική επιδίωξη λοιπόν, τέθηκε η προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας του νέου κράτους.¹⁵ Η ανάγκη προάσπισης του κράτους από εξωτερικούς αλλά και εσωτερικούς εχθρούς δικαιολογεί και τον αυξημένο ρόλο που σύμφωνα με το κεμαλικό αφήγημα διατηρούν οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Οι τελευταίες καθίστανται θεματοφύλακας των κεμαλικών αξιών με δικαίωμα και υποχρέωση να παρεμβαίνουν στα πολιτικά πράγματα. Το ιδεολογικό οικοδόμημα περιείχε έντονα

¹⁰ Ενδεικτικά για την Τουρκική Στρατηγική Κουλτούρα βλέπε: Malik Mufti, "Daring and Caution in Turkish Strategic Culture Republic at Sea" (Palgrave Macmillan 2009); Ali L. Karaosmanoglu, "The evolution of the national security culture and the military in Turkey," *Journal of International Affairs*, 54, no. 1 (Fall 2000); Timur Akhmetov, "Türkiye in Stratejik Kültürü," *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (2), 453-470 (2008); Kadri Kaan Renda, *Discursive change in Turkish strategic culture: changing narratives, roles and values*, (Ph.D. diss., King's College London, 2013)

¹¹ Σήμερα βιώνουμε την μετάβαση από την κεμαλική στρατηγική κουλτούρα στην νέο-οθωμανική, η εξέταση όμως της τελευταίας υπερβαίνει τους σκοπούς του συγκεκριμένου άρθρου καθώς στην περίοδο που εξετάζουμε η κεμαλική ιδεολογία αποτελούσε το βασικό αφήγημα.

¹² Renda, *Discursive change in Turkish strategic culture*, 117-125.

¹³ *Ibid.*, 123.

¹⁴ Dietrich Jung, Wolfgang Piccoli, *Turkey at The Crossroads*, (Zeb Books Ltd 2001), 62-66.

¹⁵ Οι παντουρανικές ιδέες, την ύπαρξη των οποίων μπορούμε να διακρίνουμε ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε τούρκους εθνικιστές όπως ο Ζιγιά Γκιόκαλι, δεν ασκούν ιδιαίτερη επιρροή την χρονική περίοδο που εξετάζουμε. Οι θιασώτες του παντουρανισμού υποστηρίζουν την ένωση των τουρκόφωνων λαών που ζούνε στην δυτική και κεντρική Ασία υπό την ηγεσία της Τουρκίας. Τέτοιου είδους επιδιώξεις ήταν τελείως ανεδαφικές την περίοδο του ψυχρού πολέμου και δεν αποτέλεσαν, εκείνο το χρονικό διάστημα, στοιχείο της κεμαλικής στρατηγικής κουλτούρας. Οι ιδέες αυτές ήρθαν στην επιφάνεια τέλη της δεκαετίας του 1980 με αρχές της δεκαετίας του 1990 με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης.

στοιχεία εθνικισμού ως βασικό συγκολλητικό χαρακτηριστικό του νεοσύστατου κράτους.¹⁶ Κρατικοί θεσμοί, όπως το Υπουργείο Παιδείας και το Δικαστικό Σώμα, μεριμνούσαν ώστε οι κεμαλικές αρχές και αντιλήψεις να διαδοθούν και να διατηρηθούν μέσα στον λαό.¹⁷

Η πολιτική κατάσταση στην Τουρκία την περίοδο της Κρίσης

Το καλοκαίρι του 1976 ο Ντεμιρέλ είχε να αντιμετωπίσει ένα ταραγμένο πολιτικό σκηνικό. Το Μάιο του 1960 είχε προηγηθεί στρατιωτικό πραξικόπημα και η καταδίκη σε θάνατο λίγους μήνες αργότερα του έκπτωτου πρωθυπουργού Μεντερές. Το 1961 θεσπίστηκε νέο Σύνταγμα και νέος εκλογικός νόμος με τον οποίο καθιερωνόταν ένα πιο αναλογικό σύστημα που εμπόδιζε την δημιουργία ισχυρών κυβερνήσεων. Το αποτέλεσμα ήταν η έναρξη μιας περιόδου κυβερνητικής αστάθειας με την εναλλαγή πολλών κυβερνητικών σχημάτων, κυρίως του Λαϊκού Κόμματος του Μπουλέντ Ετζεβίτ και του Δημοκρατικού Κόμματος του Ντεμιρέλ ενίοτε χωρίς να εξασφαλίζουν την πλειοψηφία των εδρών της Βουλής, που συνοδεύτηκε από έντονες παρεμβάσεις του στρατού.¹⁸ Πιο συγκεκριμένα, εννέα κυβερνητικά σχήματα διαδέχτηκαν το ένα το άλλο από το 1961 μέχρι το 1975, εκ των οποίων τα έξι ήταν βραχύβιες κυβερνήσεις από συνασπισμό κομμάτων που κατά μέσο όρο δεν ξεπερνούσαν τις 189 μέρες. Τον Μάρτιο του 1975 ο Ντεμιρέλ σχηματίζει κυβέρνηση συνεργασίας με το ισλαμικό κόμμα του Ερμπακάν, το οποίο οι στρατιωτικοί πίστευαν πως δεν είναι συμβατό με το κεμαλικό κληρομένο και με τους ακροδεξιούς του Αλπαρσλάν Τουρκές. Ο συνασπισμός αυτός μετά βίας ξεπέρασε το όριο απόκτησης ψήφου εμπιστοσύνης στο κοινοβούλιο. Ήταν, λοιπόν, εύλογο για τον Ντεμιρέλ να νιώθει από την αρχή της θητείας του ως πρωθυπουργός το 1975, έντονη ανασφάλεια για το μέλλον της κυβέρνησής του. Επίσης, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών όφειλε να συμβουλευέται το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας στο οποίο κυριαρχούσε το Τουρκικό Γενικό Επιτελείο αλλά και τα κόμματα της αντιπολίτευσης –ιδιαίτερα αυτό της Αξιωματικής και τον Πρόεδρό του Ετζεβίτ.¹⁹ Η δυσμενής οικονομική κατάσταση λόγω της πετρελαιικής κρίσης και η αυξανόμενη πόλωση ανάμεσα σε δυνάμεις της δεξιάς και της αριστεράς, που εκφράστηκε ακόμα και με συγκρούσεις μέσα στα πανεπιστήμια και με γενικότερη έξαρση της πολιτικής βίας, προκαλούσε περισσότερη αστάθεια στο εσωτερικό της χώρας, μια

¹⁶ Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να τονίσουμε πως επιδίωξη του Μουσταφά Κεμάλ ήταν η δημιουργία ενός νεωτερικού κράτους στα πρότυπα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών κρατών που θα το διαφοροποιούσε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η τραυματική εμπειρία της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε μεγάλο βαθμό αποδόθηκε από τους Κεμαλιστές στα παρωχημένα χαρακτηριστικά της, όπως ήταν ο ρόλος που έπαιζε το πολιτικό Ισλάμ. Σε αυτό το πλαίσιο έγινε συστηματική προσπάθεια υποβάθμισης όλων των στοιχείων που υποδούλωναν δεσμούς με το οθωμανικό παρελθόν. Παράλληλα ο ρόλος της θρησκείας, ιδίως τις πρώτες δεκαετίες, υποβαθμίστηκε. Στην νέα Τουρκική Δημοκρατία το κοινό σημείο αναφοράς είναι η κοινή τουρκική καταγωγή και όχι το θρήσκευμα. Για περισσότερες πληροφορίες γύρω από τις βασικές αρχές του κεμαλισμού βλέπε Σία Αναγνωστοπούλου, *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός, Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του Κεμαλισμού* (Εκδ. Βιβλιόγραμμα. 2004), 21; Ahmad, F., *Turkey: The Quest for Identity* (Oneworld, 2003), 88.

¹⁷ Ersin Kalaycioglu, *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands* (Palgrave Macmillan, 2005), 57; Jacob M. Landau, *Exploring Ottoman and Turkish History* (C. Hurst & Co., 2004), 232; Michel Winter, "The Modernization of Education in Kemalist Turkey" in Jacob M. Landau, *Ataturk and the Modernization of Turkey*, (Westview Press 1984), 183-193.

¹⁸ Σόλων Ν. Γρηγοριάδης, *Ελλάδα, Τουρκία, Κύπρος 1830-1979*, (Αθήνα: Ρίζες, 1980), 337

¹⁹ Memorandum of Conversation, April 14, 1976, *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, vol. XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, eds. Laurie Van Hook (Washington, DC, 2007), doc.64.

κατάσταση που διατηρήθηκε ολόκληρη την δεκαετία του 1970.²⁰ Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ανάλυση της εσωτερικής κατάστασης στην Τουρκία σύμφωνα με την οποία η ακροδεξιά τρομοκρατία υποθάλπεται από ορισμένα κόμματα του κυβερνητικού συνασπισμού συμπεριλαμβανομένου του Κόμματος Δικαιοσύνης του Ντεμιρέλ.²¹ Τα παραπάνω στοιχεία συνέθεταν ένα εκρηκτικό πολιτικό σκηνικό ικανό να οδηγήσει τους κύριους δρώντες σε πολιτικές ακροβασίες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

Οι πρώτες τουρκικές ενέργειες στο Αιγαίο

Η κύρια διαφορά μεταξύ των δύο κρατών, την εποχή εκείνη, ήταν η υφαλοκρηπίδα και το εύρος των χωρικών υδάτων στο Αιγαίο. Η Τουρκία επεδίωκε απευθείας συνομιλίες με την Ελλάδα κάτι που δεν αποδεχόταν η ελληνική πλευρά αφού επιθυμούσε τη διεθνή διαιτησία με προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Επομένως, μια διαθέσιμη επιλογή της Άγκυρας ήταν να σύρει την Αθήνα σε διμερείς διαπραγματεύσεις, συνεχίζοντας ταυτόχρονα την προσπάθεια ανατροπής του υφιστάμενου status quo στο Αιγαίο.

Την 1^η Νοεμβρίου του 1973, η Άγκυρα παραχώρησε άδεια στην τουρκική κρατική εταιρία πετρελαίου (ΤΡΑΟ) να διεξάγει σεισμικές έρευνες στο Αιγαίο. Στις 29 Μαΐου το ερευνητικό Τσανταρλί με συνοδεία πολεμικών σκαφών ξεκινάει έρευνες και προκαλεί τις έντονες αντιδράσεις τις Ελλάδας. Στα τέλη του 1974 ο τότε πρωθυπουργός Ιρμάκ αποδέχεται την ελληνική πρόταση για προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο. Την 31^η Μαΐου 1975 έλαβε χώρα συνάντηση των ηγετών Ελλάδας-Τουρκίας στις Βρυξέλλες κατά την οποία, όπως ανακοινώθηκε από κοινού, οι δύο πλευρές συμφώνησαν ότι τα διμερή ζητήματα θα επιλύονταν μέσω διαπραγματεύσεων και ειδικά το ζήτημα οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας μέσα από την προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο.²² Η σφοδρή, όμως, αντίθεση του προέδρου της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης Ετσεβίτ ανάγκασε την κυβέρνηση σε υπαναχώρηση από την προαναφερθείσα συμφωνία με την Ελλάδα. Ο Ντεμιρέλ δεν επιθυμούσε να φανεί υποχωρητικός καθώς η σύγκριση με τον «ήρωα» πολιτικό του αντίπαλο, που είχε στο ενεργητικό του την επιτυχημένη εισβολή στην Κύπρο το 1974, τον ανησυχούσε ιδιαίτερα. Επίσης, αντίθετη στάση είχαν και οι Τούρκοι διπλωμάτες γεγονός που φανερώνει την αδυναμία των κυβερνώντων στην κεμαλική Τουρκία του 1970 να ελέγξουν πλήρως τον κρατικό μηχανισμό.²³

Παράλληλα, μια πολιτική κρίση ενέσκηψε στις αρχές του 1976 η οποία κλυδώνισε τον εύθραυστο κυβερνητικό συνασπισμό και χαρακτηρίστηκε από μετακινήσεις βουλευτών. Η ασυνέχεια της κυβέρνησης συνασπισμού έγινε επίσης εμφανής όταν ο Τούρκος Υπουργός Ενέργειας Κιλίτς στις 7 Μαρτίου ανακοίνωσε πως: «Θα αναζητήσουμε πετρέλαιο στο Αιγαίο,» και στις 30 Μαρτίου ο Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Τουρκές δήλωνε πως: «Τα ελληνικά νησιά έπρεπε να ανήκουν στην Τουρκία.» Οι δηλώσεις αυτές έγιναν για την τέρψη του κομματικού ακροατηρίου όμως είχαν σοβαρές διεθνείς επιπτώσεις αφού πυροδότησαν μια σειρά εξελίξεων τους επόμενους μήνες οδηγώντας, στην ελληνοτουρκική κρίση του Αυγούστου.²⁴ Οι αναταράξεις στο εσωτερικό της κυβέρνησης κατέδειξαν την

²⁰ Kalaycioglu, *Turkish Dynamics*, 114.

²¹ Memorandum of Conversation, April 14, 1976, *FRUS*, 1969-1976, XXX: doc.43.

²² Συρίγος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, 307.

²³ Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο 1973-1976* (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006), 107.

²⁴ Μεχμέτ Μπιράντ, *Παζαρέματα μετά την Εισβολή*, (Αθήνα: Στρατηγικές Εκδόσεις, 1979), 236-7.

έλλειψη συνοχής του κυβερνητικού σχήματος και ταυτόχρονα την ασυνέπεια του κυβερνητικού έργου αφού το εκάστοτε πολιτικό κόμμα που συμμετείχε σε αυτήν διοικούσε τα Υπουργεία που του είχαν ανατεθεί εφαρμόζοντας την δική του κομματική ατζέντα.²⁵

Βασική προτεραιότητα η άρση της απομόνωσης

Στην κυβέρνηση συνασπισμού του Ντεμιρέλ, ο Υπουργός Εξωτερικών Τσαγλαγιανγκίλ αντιλαμβάνονταν την αστάθεια της αλλά και την προοδευτική διεθνή απομόνωση της χώρας. Συνεπώς, επιχειρούσε να προβεί σε διευθετήσεις αναφορικά με το Κυπριακό ώστε να επιτευχθεί κάποια πρόοδος στις συνομιλίες που θα ικανοποιούσε τη Δύση και κυρίως τις ΗΠΑ, προκειμένου να άρουν με τη σειρά τους την επιλυθείσα απαγόρευση πώλησης αμυντικού υλικού. Το Κογκρέσο θα επικύρωνε την πολυαναμενόμενη αμερικανο-τουρκική συμφωνία συνεργασίας προσφέροντας διέξοδο στην κυβέρνηση Ντεμιρέλ.²⁶

Ταυτόχρονα άρχισαν να παρουσιάζονται σοβαρές ελλείψεις αμυντικού υλικού που έθεταν υπό αμφισβήτηση τη μαχητική ικανότητα των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων την ίδια στιγμή που η Ελλάδα είχε εξασφαλίσει αμερικανική βοήθεια ύψους 900 εκατομμυρίων δολαρίων.²⁷ Η στρατιωτική ηγεσία ξεκίνησε να ασκεί έντονες πιέσεις στην κυβέρνηση. Το αποτέλεσμα ήταν ο Ντεμιρέλ να δώσει προτεραιότητα στη σύναψη μιας αμερικανοτουρκικής αμυντικής συμφωνίας και όχι στο Κυπριακό, θέση που συμμεριζόταν και ο υπουργός εξωτερικών.²⁸

Τελικά, οι διαπραγματεύσεις με τις ΗΠΑ για το ύψος και το είδος της αμερικανικής βοήθειας ολοκληρώθηκαν όταν οι δύο πλευρές ήρθαν σε μια συμβιβαστική λύση η οποία παρουσιάστηκε στο εσωτερικό της Τουρκίας από τον ίδιο τον υπουργό εξωτερικών ως προσωπική και τελικά κυβερνητική επιτυχία. Στις 26 Μαρτίου 1976 οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Τουρκίας υπέγραψαν συμφωνία η οποία προέβλεπε βοήθεια ύψους 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων.²⁹ Παρόλα αυτά ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Ετζεβίτ εξέφρασε την αντίθεσή του με τους χειρισμούς της κυβέρνησης δηλώνοντας πως η Συμφωνία συμφέρει περισσότερο τις ΗΠΑ.

Η επικύρωσή της κάθε άλλο παρά βέβαιη ήταν. Η συμφωνία έπρεπε να ψηφιστεί από το Κογκρέσο, το οποίο ήταν αρκετά επιφυλακτικό, και από την τουρκική εθνοσυνέλευση. Η αγωνία της τουρκικής πλευράς φαίνεται και από την συνάντηση του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών Τσαγλαγιανγκίλ με τον Αμερικανό πρέσβη στις 13 Απριλίου με τον πρώτο να τονίζει πως η αποτυχία επικύρωσης θα οδηγούσε σε ανεπανόρθωτη ζημία στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις. Ως εκ τούτου, η συμφωνία θα έπρεπε να αποσυνδεθεί από τις εξελίξεις στο Κυπριακό διαφορετικά θα κινδύνευε να καταψηφιστεί στην τουρκική

²⁵ *Ibid.*, 193.

²⁶ *Ibid.*, 207.

²⁷ Η μερική άρση του αμερικανικού εμπάργκο τον Οκτώβριο του 1975 επέτρεψε στην Τουρκία να αρχίσει εκ νέου την προμήθεια αμυντικού υλικού από τις ΗΠΑ αλλά πλέον διά μέσου συμφωνιών με αμερικανικές εταιρείες και όχι με το κράτος. Ως εκ τούτου, η Άγκυρα χρειαζόταν συνάλλαγμα το οποίο βρισκόταν σε έλλειψη εξαιτίας της κακής οικονομικής κατάστασης που βρισκόταν η χώρα. Συνεπώς, ο Ντεμιρέλ επιδίωκε την υπογραφή της αμερικανοτουρκικής συμφωνίας.

²⁸ Ο Μπιράντ σημειώνει χαρακτηριστικά πως «η Κυβέρνηση Εθνικιστικού Μετώπου πήρε την πιο λανθασμένη απόφαση της. Αντί να δώσει προτεραιότητα στο Κυπριακό, έβαλε σε πρώτη θέση στην ημερήσια διάταξη την άρση του εμπάργκο. Κατά τον Ντεμιρέλ πίσω από το εμπάργκο των όπλων κρυβόταν το "οικονομικό" εμπάργκο. Η Δύση ήθελε απ' αυτή την πλευρά να πιέσει την Τουρκία.» Μπιράντ, *Παζαρέματα μετά την Εισβολή*, 224.

²⁹ *Ibid.*, 236-7.

βουλή. Παράλληλα, διαβεβαίωνε πως οι εθνικιστικές κορόνες του αντιπροέδρου και κυβερνητικού εταίρου Τουρκές δεν θα έπρεπε να λαμβάνονται σοβαρά υπόψιν.³⁰

Σοβαρά βήματα προσέγγισης των δύο πλευρών

Πέραν όμως της κρισιμότητας που είχε η αμερικανοτουρκική συμφωνία για την Άγκυρα, ένα επιπλέον στοιχείο που συνηγορεί στην άποψη ότι η Τουρκία δεν επιθυμούσε τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο να αυξήσει την ένταση ήταν η αρχική θετική ανταπόκριση ορισμένων κυβερνητικών αξιωματούχων, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του πρωθυπουργού Ντεμιρέλ στις προτάσεις της Αθήνας. Την 17η Απριλίου, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής από το βήμα της Βουλής δήλωσε: «Προτείνω δύο πράγματα στην Τουρκία. Πρώτον, να συμφωνήσουν οι δύο χώρες ώστε να σταματήσει ο αγώνας για εξοπλισμό γιατί εμποδίζεται η ευμάρεια των λαών Ελλάδας και Τουρκίας. Δεύτερον, να υπογράψουμε ένα σύμφωνο μη επιθέσεως και να λύσουμε με ειρηνικά μέσα τις μεταξύ μας διαφορές.»³¹ Η πρώτη αντίδραση της τουρκικής πλευράς προήλθε από τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών Ελεκτάγο οποίος δήλωσε: «Να δεχτούμε αμέσως. Να μη δημιουργηθεί η εντύπωση ότι είμαστε αντίθετο.»³² Η απάντηση του Ντεμιρέλ ήρθε αργότερα: «Είμαστε έτοιμοι να καταβάλουμε κάθε προσπάθεια να αποδείξουμε την καλή μας πρόθεση, να σταματήσει οριστικά η έλλειψη εμπιστοσύνης που επικρατεί ανάμεσά μας και να φτάσουν οι σχέσεις μας στο επίπεδο που πρέπει να βρίσκονται οι σχέσεις μεταξύ δύο γειτονικών και συμμαχικών χωρών,» χωρίς εντούτοις να κάνει καμία αναφορά στην ελληνική πρόταση για το Σύμφωνο Μη Επιθέσεως.³³ Οι παραπάνω δηλώσεις αποδεικνύουν πως έστω και για λόγους τακτικής οι τότε ιθύνοντες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής πίστευαν πως είναι προς το συμφέρον τους να υιοθετήσουν μια στάση η οποία θα έδειχνε προς τη διεθνή κοινότητα πως η Τουρκία είναι υπέρ της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών με την Ελλάδα.

Οδεύοντας προς την Κρίση

Σε αντίθεση με την επιθυμία του πρωθυπουργού και του υπουργού εξωτερικών να κρατήσουν χαμηλούς τόνους, εμπρηστικές δηλώσεις άλλων Τούρκων κυβερνητικών αξιωματούχων οδήγησαν σε μια αλληλουχία γεγονότων τα οποία με την σειρά τους οδήγησαν στην Κρίση του Αυγούστου. Ο υπουργός Ενέργειας Κιλίτς δήλωνε συνεχώς πως το ερευνητικό πλοίο Σισμίκ 1 ετοιμαζόταν να εξέλθει στο Αιγαίο.³⁴ Ο Τούρκος Υπουργός εξωτερικών αντιλαμβανόμενος πως υπάρχει ο κίνδυνος να εμφανιστεί η χώρα του ως επιτιθέμενη στο Αιγαίο, γεγονός που θα είχε αρνητική επίδραση στο αμερικανικό Κογκρέσο, προσπάθησε να διασκεδάσει τις δηλώσεις του υπουργού ενέργειας.³⁵

³⁰ Ριζάς, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο 1973-1976*, 124.

³¹ Μπιράντ, *Παζαρέματα μετά την Εισβολή*, 243.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*, 247-8.

³⁵ Η θέση των ΗΠΑ ήταν ξεκάθαρη καθώς εναντιωνόταν σε οποιαδήποτε κλιμάκωση στο Αιγαίο μεταξύ δύο συμμαχικών κρατών-μελών του NATO, κατά δήλωση του ίδιου του Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών στον Έλληνα ομόλογό του στην Ουάσιγκτον την 31/3/76, βλ. Memorandum of Conversation, April 14, 1976, FRUS 1969-1976, XXX: doc.64.

Την περίοδο αυτή η τουρκική κοινή γνώμη ήταν απασχολημένη με τα εσωτερικά ζητήματα. Όμως, οι συνεχείς δηλώσεις στελεχών του κυβερνητικού συνασπισμού προκάλεσαν αναστάτωση στην Ελλάδα καθώς ο τύπος ανέδειξε το θέμα ως κεντρικό. Τότε η Αθήνα εστίασε την προσοχή της στο Σισμίκ-1 επιδιώκοντας να σταματήσει τον ενδεχόμενο πλου του. Όμως, η ασυμφωνία μεταξύ των υπουργείων της Κυβέρνησης Συνασπισμού γρήγορα μετατράπηκε σε ζήτημα εσωτερικής πολιτικής αφού και η κοινή γνώμη στην Τουρκία, άρχισε ύστερα και από τις αντιδράσεις της ελληνικής πλευράς, να παρακολουθεί με ενδιαφέρον τις εξελίξεις. Ήδη στη χώρα επικρατούσε η πεποίθηση πως η Ελλάδα εκμεταλλεύεται τους συμμάχους της και τους διεθνείς οργανισμούς προς όφελός της απέναντι σε μια Τουρκία φιλειρηνική, η οποία που αναγκάζεται μονίμως να αμύνεται.³⁶ Ο τουρκικός τύπος παρουσίαζε την κατάσταση σαν μια επεκτατική προσπάθεια της Ελλάδας, η οποία προέρχονταν από την Μεγάλη Ιδέα ανακαλώντας για μια ακόμα φορά τα φοβικά σύνδρομα της τουρκικής κοινωνίας, οδηγώντας έτσι την πολιτική ηγεσία σε πιο σκληρή στάση.³⁷ Όταν διαπιστώθηκε το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης για το ζήτημα του Σισμίκ-1, οι υπουργοί αλλά και ο ίδιος ο πρωθυπουργός επιχειρούσαν, ο καθένας για λογαριασμό του, να παρουσιάσουν ως δική τους πρωτοβουλία τις μελλοντικές ενέργειες του πλοίου. Πίεση στην Κυβέρνηση και προσωπικά στον Ντεμιρέλ για την υιοθέτηση σκληρότερης στάσης άσκησε και ο Ετσεβίτ, ο οποίος δήλωσε την 21η Ιουλίου ότι «Είναι μια παράλογη αντίφαση το να παρομοιάζεται το ταξίδι του HORA στο Αιγαίο με ταξίδι φαροκάικου. Ο Ντεμιρέλ, διαχωρίζοντας το θέμα του HORA από της υφαλοκρηπίδας, δίνει το δικαίωμα και σε άλλες χώρες να κάνουν έρευνες στα ίδια νερά. Έτσι εκφυλίζει το έργο του πλοίου. Σ' αυτήν την περίπτωση, οι Έλληνες θα στείλουν στο HORA λουλούδια.»³⁸

Συνεπώς, η πίεση από την αντιπολίτευση σε συνδυασμό με την κοινή γνώμη στο εσωτερικό που παρακολουθούσε πλέον τις εξελίξεις οδήγησαν τον Ντεμιρέλ να συνειδητοποιήσει πως ήταν καλή ευκαιρία να παρουσιαστεί στην κοινή γνώμη ως ο πορθητής του Αιγαίου. Για τον λόγο αυτό δήλωνε συνεχώς: «Θα απαντήσουμε σε αυτόν που θα αγγίξει το HORA. Η έρευνα θα αρχίσει σε λίγο και κανείς δεν μπορεί να την εμποδίσει.»³⁹ Η πολιτική απόφαση είχε ληφθεί για τη δράση του Σισμίκ-1, εντούτοις η τουρκική διοίκηση ήταν ανέτοιμη να την εφαρμόσει.⁴⁰ Την ίδια στιγμή το πλοίο βρισκόταν ακινητοποιημένο, με κλίση 15 μοιρών, στη θάλασσα του Μαρμαρά, με την διαρκή παρουσία ενός αντιτορπιλικού του τουρκικού πολεμικού ναυτικού. Είναι χαρακτηριστικό πως το πλοίο ήταν ανέτοιμο για την αποστολή αφού οι επισκευές/μετατροπές του δεν είχαν ολοκληρωθεί, ενώ το ίδιο το πλήρωμα δυσπιστούσε όσον αφορά την πλευστότητά του. Παράλληλα, δεν είχε γίνει προηγούμενη συνεννόηση με το τουρκικό Υπουργείο Άμυνας για την στρατιωτική του προστασία. Το αποτέλεσμα ήταν το πλοίο να εξέλθει στο Αιγαίο την 29^η Ιουλίου αλλά να αναγκαστεί να επιστρέψει για επιδιορθώσεις στις 3 Αυγούστου. Ο Τούρκος πρωθυπουργός την ίδια στιγμή δήλωνε ότι: «όποιος ρίξει μια σφαίρα στο HORA θα φάει δέκα,» αποκρύπτοντας από την κοινή γνώμη την αληθινή κατάσταση του σκάφους.⁴¹ Τελικά, μόλις στις 6 Αυγούστου το πλοίο θα αποπλεύσει για το Αιγαίο με την συνοδεία 11 πλοίων, ενώ οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις τέθηκαν σε

³⁶ Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνο-Τουρκική Σύγκρουση: Από την Κύπρο έως τα Ίμια τους S-300 και το Ελσίνκι 1955-2000: Η Οπτική του Τύπου* (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2001), 227-8.

³⁷ *Ibid.*, 229-230.

³⁸ Μπιράντ, *Παζαρέματα μετά την Εισβολή*, 251.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*, 250.

⁴¹ *Ibid.*, 256.

επιφυλακή. Κατ' αντιστοιχία, οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις τέθηκαν σε ύψιστη ετοιμότητα.

Η κορύφωση της κρίσης

Με το ζήτημα του Σισμικ-1 να βρίσκεται στο επίκεντρο τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία, οι διαπραγματεύσεις των δύο πλευρών κατέρρευσαν. Την 9^η Αυγούστου, ο Έλληνας πρωθυπουργός καταδίκασε τις τουρκικές ενέργειες ανακοινώνοντας παράλληλα πως η Ελλάδα θα αναλάβει στρατιωτικά μέτρα και παράλληλα θα καταφύγει στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.⁴² Στις 14 Αυγούστου, σε συνάντηση του Αμερικανού υπουργού εξωτερικών και του Έλληνα ομόλογό του στη Νέα Υόρκη εκφράστηκε η άποψη των Ηνωμένων Πολιτειών ότι οι κινήσεις της Τουρκίας που προκαλούσαν μείζονα κρίση στο Αιγαίο ήταν προϊόν της εσωτερικής πολιτικής κατάστασης στη χώρα.⁴³ Τέσσερις ημέρες αργότερα, μετά από μια ολιγοήμερη ανάπαυλα, το Σισμικ-1 εξέρχεται εκ νέου στο Αιγαίο. Αυτή την φορά δεν προβαίνει σε καμία παραβίαση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων. Στις 20 Αυγούστου ο Τούρκος πρωθυπουργός αναφέρεται στην στρατιωτικοποίηση των ελληνικών νησιών του Αιγαίου, τα οποία, όπως υπογράμμισε, δεν έπρεπε να αναφέρονται ως ελληνικά.⁴⁴ Ο Καραμανλής εκμεταλλεύεται την ρητορική του και δηλώνει πως:

Στην Άγκυρα παρατηρείται μια κλιμάκωση δημαγωγικών αλλά και αντιφατικών δηλώσεων. Αφ' ενός διατυπώνονται εξωφρενικές απόψεις με απειλητικό περιεχόμενο για τα ελληνικά νησιά και αφ' ετέρου, προτάσεις για διάλογο. Και όσον αφορά τις απειλές, έχω να ειπώ μόνον ότι, αν ποτέ επιχειρηθεί η πραγματοποίησή τους, θα δοθεί στην πράξη ή δέουσα απάντηση. Όσον αφορά όμως τις προτάσεις για διάλογο, δεν είναι η Ελλάς εκείνη που τον αρνείται. Όπως εδήλωσα επανειλημμένως, η Ελλάδα υπήρξε, και εξακολουθεί να είναι πρόθυμη για σοβαρό και έντιμο διάλογο σε οποιοδήποτε επίπεδο, για την διευθέτηση του διμερών διαφορών. Η Τουρκία είναι εκείνη ή οποία θα πρέπει, αν πράγματι επιθυμεί τον διάλογο αυτόν, να παύση να τον υπονομεύει με απειλές και αυθαιρεσίες.⁴⁵

Εν τέλει η Ελλάδα αποφάσισε ως απάντηση στις τουρκικές ενέργειες να απευθυνθεί στο Συμβούλιο Ασφαλείας ΟΗΕ και στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.⁴⁶

Επίλογος

Οι ενέργειες της Άγκυρας που οδήγησαν στην κρίση του θέρους του 1976 δεν μπορούν να γίνουν πλήρως κατανοητές χωρίς την μελέτη του ρόλου των ιδεών και ειδικότερα της στρατηγικής κουλτούρας στην Τουρκία. Ο Ντεμιρέλ έδρασε με τέτοιο τρόπο

⁴² Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή: Γεγονότα και Κείμενα, Τόμος 9, 273

⁴³ Foreign Relations of the United States. Greece, Cyprus, Turkey 1969-1976, 67 *Memorandum of Conversation*.

⁴⁴ Αρχείο Καραμανλή, 9: 280

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ συνέστησε την αποφυγή οποιασδήποτε έντασης που θα επιφέρει επιδείνωση των σχέσεων και την επανέναρξη του διαλόγου για την επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών. Το Διεθνές Δικαστήριο τη Χάγης απέρριψε το ελληνικό αίτημα για διαίτησία καθώς θεώρησε πως δεν είναι αρμόδιο.

στην κρίση του 1976 έχοντας στο μυαλό του το εσωτερικό μέτωπο το οποίο ήταν δυσχερές για την Κυβέρνησή του. Οι παραπάνω πολιτικές συνθήκες συνδυάστηκαν με τις αξίες, τους φόβους και γενικότερα τις ευαισθησίες της τουρκικής κοινής γνώμης δηλαδή την κεμαλική στρατηγική κουλτούρα. Το σκηνικό αυτό απομάκρυνε την τουρκική κυβέρνηση από την αρχική της επιδίωξη να κρατήσει χαμηλούς τόνους, καθώς έτσι είχε αρχικά εκτιμηθεί πως θα έφθανε πιο κοντά στην υλοποίηση των επιδιώξεών της. Ο Ντεμιρέλ, εν τέλει, παρασύρθηκε σε ενέργειες υψηλού ρίσκου, για τις οποίες δεν ήταν προετοιμασμένος. Ασχέτως με το αν το αποτέλεσμα της κρίσης ευνόησε ή όχι τις τουρκικές στοχεύσεις, καθίσταται σαφές πως η τελευταία δεν αποτελούσε προϊόν μακροχρόνιου στρατηγικού σχεδιασμού.

Συνεπώς, θα ήταν λάθος να ερμηνεύουμε τις ενέργειες της Τουρκίας (και όλων των κρατών γενικότερα) παραγνωρίζοντας την εσωτερική πολιτική πραγματικότητα. Τα σύγχρονα ερμηνευτικά εργαλεία της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων τόσο στην περίπτωση της Τουρκίας όσο και σε άλλες περιπτώσεις θα ήταν χρήσιμο να συμπληρωθούν με ερμηνευτικές προσεγγίσεις όπως αυτή της στρατηγικής κουλτούρας ώστε να καταλάβουμε την ιδιαίτερη ορθολογικότητα των κρατών αυτών. Στον δημόσιο διάλογο συχνά διατυπώνονται απόψεις πως οι μαξιμαλιστικές θέσεις της Τουρκίας και οι προκλητικές της ενέργειες έχουν ως βασικό στόχο να σύρουν την χώρα μας σε διάλογο και πως ένα ενδεχόμενο θερμό επεισόδιο δεν είναι στην πραγματικότητα επιθυμητό από την Άγκυρα. Ενδεχομένως, η Τουρκία να μην θέλει να έρθει σε μια οριστική ρήξη με την Ελλάδα, ούτε να διακινδυνεύσει μια πολεμική αναμέτρηση, αλλά πρέπει να γίνει κατανοητό πως η εθνικιστική ρητορική ενδυναμώνει αντιλήψεις στην κοινή γνώμη και δημιουργεί συνθήκες αυτοπαγίδευσης των πολιτικών που δεν θα ήθελαν να φανούν μειοδότες. Για τους παραπάνω λόγους, μια ερμηνεία των μελλοντικών τουρκικών ενεργειών χρειάζεται την ταυτόχρονη μελέτη του στρατηγικού περιβάλλοντος και του εσωτερικού πολιτικού συγκειμένου της γείτονος χώρας.

*Ο **Ευστάθιος Κουτσοϋράκης** είναι πολιτικός επιστήμονας/διεθνολόγος, υποψήφιος διδάκτορας στο τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου. Είναι συντονιστής των ομάδων του Τομέα Αμυντικών Θεμάτων και του Τομέα Ευρώ-Ατλαντικών Μελετών του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ), του Παντείου Πανεπιστημίου. Διετέλεσε για σειρά ετών υπεύθυνος της ομάδας Βαλκανίων-Τουρκίας του ίδιου Ινστιτούτου. Επικοινωνία: efkouts@yahoo.gr*

*Ο **Θεμιστοκλής Ζ. Ζανίδης** είναι πολιτικός επιστήμονας/διεθνολόγος, απόστρατος Αξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού. Πτυχιούχος του τμήματος Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ), αριστούχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Διεθνών κι Ευρωπαϊκών Σπουδών—ειδίκευση στις Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές από το Πανεπιστήμιο Πειραιά. Είναι δόκιμος ερευνητής στο ΙΔΙΣ (Στρατηγική Κουλτούρα Ελλάδας-Τουρκίας), αναλυτής στο ΚΕΔΙΣΑ. Επιπροσθέτως, σπουδάζει MA in Political Science (United Nations and Global Policy Studies) Rutgers University, USA. Είναι τακτικό μέλος του Ελληνικού Οργανισμού Πολιτικών επιστημόνων, της Επιστημονικής Επιτροπής για τις Διεθνείς Σχέσεις/Στρατηγική του Ινστιτούτου Εξωτερικών Υποθέσεων. Είναι ιδρυτικό μέλος του ΕλλάδαTheProject.com.*